

Araştırma Makalesi • Research Article

19. Yüzyılda Sivas'ın Sosyo-Ekonomik Durumu*

The Socio-Economic Situation of Sivas in the 19th Century

Sezgin Zabun^{a,**}

^a Dr. Öğr. Üyesi, Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, 58140, Sivas/Türkiye.
ORCID: 0000-0003-2566-2513

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 03 Mayıs 2018
Düzeltilme tarihi: 21 Haziran 2018
Kabul tarihi: 24 Temmuz 2018

Anahtar Kelimeler:

Sivas'ın Sosyo-Ekonomisi
Sivas'ın Nüfusu
Temettuat Defterleri

ARTICLE INFO

Article history:

Received 03 May 2018
Received in revised form 21 June 2018
Accepted 24 July 2018

Keywords:

Sivas's Socio-Economy
Sivas's Population
Temettuat Notebooks

ÖZ

Sivas 1845 yılı Temettuat Defterleri kayıtlarına göre çoğunlukla Türk, Ermeni, Rum ve Kıpti nüfusuna sahiptir. Bu unsurların Müslüman ve Hıristiyan oldukları bilinmektedir. Mesleklerinden Müslüman ve Hıristiyan din adamı oldukları anlaşılan kimseler kayıtlıdır. Sivas'ta ikamet edenlerden yetişkin erkeklerin esnaf, zanaatkar veya çiftçi oldukları, çocukların ise çıraklığa verildikleri ve ücretleri olduğu tespit edilmiştir. Gayrimüslimlerin tamamının zanaatkar veya esnaf oldukları, çiftçilik ve hayvancılık ile uğraşanların yok denecek kadar az olduğu tespit edilmiştir. Askerlikle alakalı olanların tamamı Müslümandır. Ziraat ile uğraşanların çoğu aynı zamanda arabacılık yapmaktadır. Çiftçilik yapanlar daha çok buğday, arpa, fiğ ekmektedir. Sadece Gökçe Bostan Mahallesi'nde ikamet eden bazı çiftçilerin bu ürünlerin yanı sıra, tütün, afyon, susam ve börülce de ettikleri tespit edilmiştir.

ABSTRACT

According to the records of Temettuat Notebooks, in 1845, Sivas had mainly the population of Turkish, Armenian, Greek and Copt. It has been known that these elements were Muslims and Christians. There were also some people, who were known to be Muslim and Christian religious men, registered in the Notebook. It was discovered that the adult men living in Sivas were tradesmen, craftsmen or farmers, and the children were apprentice, who took salaries. On the other hand all the nonmuslim adult population were the craftsmen and tradesmen. There were only a few of them who were dealing with farming and stockbreeding. All the people who were related to the soldiership were Muslims. People dealing with agriculture were also dealing with carting. Farmers mostly dug wheat, barley and fiğ (a kind of plant, which is used to feed animals). People living in Gökçebostan district were also interested in digging tobacco, opium, sesame and kidney bean apart from those products.

1. Giriş

19. yüzyılın ilk yarısında Sivas ili sosyo-ekonomik durumunun incelenmesinin çeşitli sebepleri vardır. Tarih boyunca merkezi otorite için önemli bir şehir olan Sivas, ya başkent olmuş ya da bağlı bulunduğu devletin ikinci-üçüncü derecede önemli şehri olmuştur. Bunun sebepleri ise sahip olduğu coğrafi yapı, Anadolu'nun merkezi oluşu, yetiştirdiği zirai ürünler olmuştur. Tarih boyunca pek fazla işgale uğramamış, ancak güvenliğin tehdit altında olduğu dönemlerde göç almış, göç vermiştir.

Sivas, gerek Selçuklular döneminde gerek Osmanlılar döneminde bu önemini korumuş, Kurtuluş Savaşı sürecinde 4 Eylül Kongresi kararlarının alınmasına ev sahipliği yapmış, kurtuluş mücadelesinin güvenli hareket noktası olmuştur. Bugün de Türkiye Cumhuriyeti için önemli bir şehir, sahip olduğu yüzölçümü itibarıyla ülkenin ikinci büyük ilidir.

Temettuat Defterleri içerdiği bilgilerle yazıldığı döneme dair önemli istatistiki sonuçlara ulaşmayı mümkün kılmaktadır. Osmanlı taşrasının anlaşılmasına yönelik tahlili çalışmalara imkân veren iki defter serisine sahibiz. Bunlardan birincisi:

* Bu çalışma, 2008 yılında Konya Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından kabul edilen "Temettuat Defterleri Kayıtlarına Göre XIX. Yüzyılda Sivas'ın Sosyo Ekonomik Yapısı" adlı Doktora tezinden türetilmiştir.

** Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: sezginzabun@cumhuriyet.edu.tr

Klasik Dönem Osmanlı tarihinde devlet yapılanmasında önemli bir yeri olan Tapu Tahrirleridir. Tımar sisteminin uygulanabilmesi için idarî, sosyal, ekonomik ve askerî düzenlemeleri yapmak amacıyla bölgelerin imkânlarını tespit etmiştir. İkincisi ise, Osmanlı Devleti'nin yenileşme döneminde (XIX. yy) düzenlenen defter serisidir ki düzenleniş tarzı ve içerisindeki bir kısım değişik öğelerle Klasik Dönem Tapu Tahrirlerinden ayrılan Temettüat Defterleridir. Temettüat Defterleri araştırmacılara bulunduğu döneme ve ait olduğu bölgeye ilişkin sosyo-ekonomik ve demografik yapı hakkında daha mükemmel ve teferruatlı bilgiler sunar. Temettüat, kelime anlamı itibarı ile Ş.Sami'nin Kamus-ı Türkî'sinde kâr etme, fayda görme olarak anlamlandırılmıştır. Temettü; meta kelimesinin tefa''ül babında mal, eşya, kazanç, kâr etme, fayda görme manasına gelir (Os-Ar, 2007)

Temettüat Defterleri 1840 ve 1845 yıllarında olmak üzere iki defa yazılmıştır. Defterlerin tasnifi ve kataloglamasında o tarihlerdeki idarî taksimat esas alınmıştır. Nüfus sayımıyla aynı zamanda, mülkiyeti tescil etmek ve böylece daha verimli ve sıhhatli bir vergi tarh ve tahakkuk sistemini gerçekleştirmek üzere mülk yazımı da yapılmıştır (Bernard, 1993: 91).

Defterler, içindeki bilgiler esas alınarak alfabetik olarak eyaletlere ayrılmıştır. Her eyalet de kendi içinde alfabetik olarak kazalara ayrılmıştır. Defterler H.1256-1261 /M. 1840-1845 tarihleri arasında toplam 17747 adettir. Bu defterler analitik envanter sistemine göre tasnif edilmiştir (BOA, 2000: 254).

Makalede kullanılan kavramlardan reaya kavramı hükümete itaat eden ve vergi veren halk manasına gelen raiyyetin cem'i dir. Osmanlılarda bir zamanlar İslam olsun olmasın bütün tebaaya halk arasında reaya denilirken sonraları yalnız gayrimüslimlere hasır ve tahsis edilmiştir (Pakalın, 1993: 14).

Katolikan kavramı ise büyük çoğunluğu Gregoryen Mezhebi 'ne mensup Ermenilerden farklı olarak Katolik mezhebini tercih eden Ermeniler kastedilmektedir. Kıpti ise Avrupa'nın bazı cihetlerine Hint' ten gelerek yerleşen Çingenele verilmiş isim, Çingenedir (Türdav, 1992: 507).

Tarlalar için kullanılan kavramlardan mezru tarla; ekili tarla, gayri mezru tarla; ekili olmayan tarla anlamındadır. Herk ise tarlayı yeniden ekime hazırlamak için yapılan sürme ve temizleme faaliyetidir (Doğan, 1994: 591). Nadas ise hasattan sonra tarlayı sürerek bir dahaki ekim sezonuna kadar dinlenmeye terk etmektir.

2. 19. Yüzyılda Osmanlı'da Nüfus

19. yüzyılın başlarında Osmanlıların 1800 yılı sıralarındaki toplam nüfusu hakkında o dönemde yapılan tahminler 25-32 milyon arasında değişiyor. Batı, özellikle de Doğu Avrupa'da 18. yüzyıl ortasından sonra kaydedilen genellikle çarpıcı nüfus artışları, bir bütün olarak bakıldığında Osmanlı İmparatorluğu'nda görülmedi (İnalçık, 2000: 769).

Osmanlı Devleti'nin toprak kaybettiği ve göç aldığı bu yıllarda nüfus yoğunluğu arttı. 1830'dan evvel nüfus muhtemelen azalmıştı; fakat 1830'dan sonra kompleks faktörlerin bir araya gelmesiyle hatırı sayılır bir şekilde çoğaldı. Bu faktörlerin arasında hastalıkların azalması, sıhhi şartların iyileşmesi, emniyet, nakliyat ve münakale ve

imparatorluğa büyük sayıda göçmenin gelmesi sayılabilir (İnalçık, 2000: 903).

1831 yılı rakamlarına göre Sivas merkezinde Müslüman hane sayısı 1721, gayrimüslim hane sayısı 1780'dir. Toplam 3501 hanedir (Savaş, 1992: 35). 5 katsayısını esas aldığımızda toplam nüfusun 17505 olduğunu kabul edebiliriz.

Tablo 1. Osmanlı Devleti'nde Nüfus (1820 – 1914) (milyon)

Tarih	Balkanlar	Anadolu	Toplam
1820-40	9,2	*	*
1831	10,7	*	*
1844-56	15,5	10,7	35,4
1867	18,5	12,8	40,0 (Mısır dâhil)
1870	10	*	*
1872-74	14,8	9,4	29,0 (Mısır hariç)
1884	4,8	9,8	19,0 (Mısır hariç)
1980'lar	6,3	*	*
1894	*	*	27,0 (Mısır hariç)
1897	5,6	11,4	29,0 (Mısır hariç)
1906	*	*	21,0 (Mısır hariç)
1914	1,9	12,5	21,0 (Mısır hariç)

* Veri temin edilememiştir.

Kaynak: İnalçık, 2000: 903)

3. Nüfusun Şehir ve Kırsal Alanlara Göre Dağılımı

Osmanlı geleneksel üretim alanlarında geleneksel yöntemlerle üretim yaptığı için üretim içinde en önemli yeri ziraat ve hayvancılık işgal ediyordu. Bu nedenle Osmanlıların çoğu zirai bölgelerde yaşıyorlardı. Bunların nüfus içindeki nispeti % 80 civarındaydı. Nüfusun şehirlerle kırsal bölgeler arasında dağılımı yüzyıl zarfında biraz değişti. 1840 ile 1913 yılları arasında şehir nüfusunun nispeti % 17'den % 22'ye çıktı (İnalçık, 2000: 905). Sivas'ta da durum daha farklı değildi, temel üretim faaliyeti ziraat ve hayvancılıktı. Bu durum şehir merkezi için bile geçerliydi.

Sivas'ta nüfusun kadın-erkek arasındaki dağılımı konusunda kayda değer bir fark kaydına rastlanmamıştır. Kemal Karpat'ın eserindeki oranlar birbirine oldukça yakındır. (% 51.03 erkek, % 48.97 kadın)

Tablo 2. Osmanlı Devleti'nde Bazı İllerde Nüfusun Cinsiyete Göre Dağılımı

Şehir	Erkek	Kadın
Edirne	45.57	54.43
Erzurum	44.78	55.22
Ankara	50.58	49.42
Dersaadet	47.85	52.15
Sivas	51.03	48.97
Trabzon	52.66	47.34
Konya	50.63	49.37

Kaynak: Karpat (1985:211)

4. 1845'te Sivas'ta Demografik Yapı

1845'te Sivas Temettüat kayıtlarına göre Sivas'ta tespit edilmiş mahalle sayısı 59'dur. Adına kayıt bulunan Katolik

Mahallesi'nde yalnızca 2 hanenin kayıtları vardır. Kayıtlar incelendiğinde bu iki hanenin Köhneçivan Mahallesi'nde de kayıtlı olduğu görülmüş ve mükerrer olmaması için ayrı bir mahalle olarak değerlendirilmemiştir. Yine Bazar Mahallesi adına kayıtlar ve Baldırpazarı Mahallesi kayıtları örtüşüyor olması sebebiyle yine mükerrer olmaması için dikkate alınmamıştır.

Sivas, 1831 nüfus sayım sonuçlarını içeren 59 mahalleden oluşmakta idi. Bunlardan yirmisi sadece Müslüman nüfusun yaşadığı kesimini oluşturuyordu. Bunlar, Hamirkesen, Billur, Hacı Mehmed, Zaviye-i Ali Baba, Zaviye-i Abdülvahhab, Sofu Himmet, Kılağuz, Gök Hüssam, Hoca Hüssam, Küçük Kenisa, Kale-i Atik, Zilkar, Şemsi Ferraş, Şeyh Çoban, Gök Medrese, Ali Çavuş Hoca, Kabala, Abdülkerim, Ganem ve Yahya Bey Mahalleleri idi. Buna mukabil Kilise Mahallesi şehrin sadece gayrimüslim nüfusun meskûn olduğu tek kesimi durumunda bulunuyordu (Gökçe, 2007). Tablo 4'e bakıldığında Ek 1'deki verilerle büyük ölçüde örtüştüğü görülecektir. Kilise Mahallesi yok ancak Ek 1'de tamamen Müslümanların ikamet ettiği belirtilen Küçük Kenisa Mahallesi'nde 85 hane gayrimüslim ikamet etmektedir.

Ek 1'e göre 3024 Türk-Müslüman, 26 Kipti -Müslüman olmak üzere toplam 3050 Müslüman hane mevcuttur. 1256 Ermeni, 39 Katolik, Rum olmak üzere toplam 1295 hane gayrimüslim mevcuttur. Genel toplam 4345 hanedir. Bu verilere göre nüfusun % 70,19'unu Müslümanlar, % 29,81'ini gayrimüslimler oluşturmaktadır. Şeriyye sicillerinde yer alan kayıtlara göre Sivas şehir nüfusu 1827'de 3833, 1831'de 3643 haneden ibaret idi. Tespit edilen bu hane sayısını (4345) genelde uygulanan 5 katsayısı ile çarparsak 21725 rakamına ulaşırız. 1831 sayımında Sivas şehrinde 12279 erkek nüfus tespit edilmiştir. Bunun % 67,21'ini (8253) Müslümanlar, % 32,78'ini (4026) gayrimüslimler oluşturmakta idi (Gökçe, 2007: 225).

Sayılan 12279 erkek sayısını, kadın nüfusunu da dikkate alarak 2 ile çarparsak 24558 rakamını buluruz. 1831 yılında 3643 hanede 24558 nüfus ikamet ediyorsa 1845'de 4345 hanede orantı kurulduğunda 29290 rakamına ulaşır. Böylece 1845 Temettüat Defterleri kayıtları dikkate alındığında tahmin edilen Sivas merkez nüfusu 29290'dır.

Sivas şehir merkezinde tespit edilmiş olan 8253 Müslüman erkek nüfusun % 37,54'ü (3099) 0-13, % 25,44'ü (2100) 13-30, % 12,44'ü (1027) 30-40, % 22,06'sı (1821) 40 ve üzeri yaşlarda bulunmaktadır. Yaş kategorilerinin dışında ayrıca kaydedilmiş olan, sayım sırasında askerlik ve sair sebeplerle dışarıda bulunanlar (206) ise % 2,49'luk bir kesimi oluşturmaktadır (Gökçe, 2007: 225).

Sivas merkez nüfusu 19. yüzyılın ilk yarısında şu şekildedir: 1827 tarihinde yaklaşık 18170; 1831 tarihinde ise 19235 rakamı, askeri gruplar, dul kadınlar ve kiracı zimmiler haricindeki şehir nüfusunu oluşturmuşlardır (Ünalın, 2004: 37).

5. Etnik, Dini Yapı

Sivas farklı etnik ve dini unsurlar barındırmaktaydı. Türk, Ermeni, Rum, Kipti, Kürt, Lezgi gibi etnik kimliğe atf yapan ifadelerin yanı sıra, Müslim, Gayrimüslim, katolikan gibi dini farklılıkları belirten ifadeler de rastlanmaktadır.

5.1. Etnik Yapı (Türk, Ermeni, Rum, Kipti vs.)

Sivas merkez temettüat kayıtlarına göre Sivas'ta 4345 hane ikamet etmektedir. 4345 hanenin 1256'sı Ermeni'dir. 26'sı Kiptiyan-i Müslim, 39 Katolikan-Rum, 3024 hane ise Türk'tür.

Sivas'ta Ermenilerin 1884 yılında yapılan nüfus sayımına göre şehir merkezindeki 23621 Müslüman'a karşılık 15073 nüfuslarının bulunması hiç de küçümsenecek bir rakam değildi (Aburşu, 1992: 56). 1884 yılına gelindiğinde Ermeni nüfusundaki artış dikkat çekicidir.

Ek 1'de Ermenilerin yerleşik oldukları mahalleler ve miktarları görülmektedir. Kiptiler ise Demircilerardı Mahallesi'nde 14 hane; Keçibula Mahallesi'nde 2 hane; Kırıcık Mahallesi'nde 3 hane ve Küçük Minare Mahallesi'nde ise 7 hane olmak üzere 4 mahallede toplam 26 hane olarak ikamet etmektedirler.

Bu verilere göre nüfusun % 69,59'unu Türkler oluşturmaktadır. Ermeniler toplam nüfusun % 28,91'ini, Kiptiler ise % 0,60'lık kısmını oluşturmaktadır. Rum veya Katolikan olarak kayıtlı olanlar ise %0,90'mı oluşturmaktadır.

Ekseriyetle zanaatkâr ve esnaf olan Ermenilerin şehirde hemen hemen hiç ziraatla uğraşmadıkları ve kayda değer hayvancılık da yapmadıkları söylenebilir. Kiptiler ise hemen hiçbiri için cizye kaydına rastlanmamıştır. Dolayısıyla tamamının Kiptiyan-ı Müslim olduğunu söyleyebiliriz. Kiptilerden sadece Demircilerardı Mahallesi'nde oturan 1 kişi için meslek kaydı belirtilmiş (Posta tatarı) diğerleri için meslek kaydı belirtilmemiştir. Paşa Bey Mahallesi'nde 1 hane için Arnavut, 1 başka hane için ise Abaza ifadesi kullanılmaktadır.

5.2. Dini Yapı

Sivas Temettüat Defterleri kayıtlarına göre 3050 hane Müslim, 1295 hane ise gayrimüslimdir. 3050 hane olan Müslümanlar için bir mezhep kaydı yoktur. Sadece bazı mahallelerin kayıtlarında Kipti Müslümanlar için Kiptiyan-ı Müslim ifadesi vardır. Kiptilerin tamamı 26 hanedir.

Gayrimüslimler için ise; Ermeniler için Ermeniyen ifadesi kullanılırken, 23 hane için Rum, 16 hane için ise Katolikan ifadesi kullanılmaktadır. Bu verilere göre nüfusun % 70,19'sinin Müslüman, % 29,81'i ise gayrimüslimdir. Bahtiyar Bostan Mahallesi'nde ikamet eden gayrimüslimlerden 11. hanede oturan kişinin çangoç, Baldır Pazarı Mahallesinde 47. hanede ikamet eden gayrimüslimin ise keşiş olduğu temettüat kayıtlarında görülmektedir.

6. Temel Faaliyetler

Sivas'ta tarım, hayvancılık, zanaatlar ve ticaret temel iktisadi faaliyetlerdir. Topraklar çok verimli olmasa da tarım şehirliliği için dahi temel iktisadi faaliyetlerdendir. Buzdolabı koşullarında süt ürünlerini saklamak ve ihtiyacı karşılamak mümkün olmadığı için hayvancılıkta yaygın iktisadi faaliyetlerdendir. Usta-çırak ilişkisiyle yetişmiş ve yetişmekte olan pek çok usta, kalfa, çırak, şakird mevcuttur. Sivas bahse konu dönemde önemli ticaret merkezlerindedir.

Tablo 3. 1845’de Temettuat Defterlerine Göre Gelir Dağılımı

Gelir Dağılım Tablosu				
Gelir Aralıkları	Hane Sayısı	Hane %	Gelir	Gelir %
0-50	280	6,45	2806	0,13
50-200	1122	25,83	170619	8,02
200-500	1913	44,02	624010	29,35
500-1000	668	15,37	454743	21,39
1000-2000	228	5,24	301637	14,18
2000+	134	3,08	572640	26,93
Toplam	4345	100	2126455	100

Tablo 3’te 1845 yılı temettuat kayıtlarına göre Sivas merkez kazada ikamet edenlerin hangi gelir aralığında ve gelirden ne ölçüde pay aldıkları görülmektedir. 0-50 kuruş gelir aralığında yer alan, toplam hane sayısının % 6,45’ini oluşturan 280 hane toplam gelirden sadece % 0,13 oranında pay almaktadır. Bu grupta yer alanların büyük çoğunluğunun geliri yoktur. Bu kişiler için ‘fakir’, ‘ihtiyar’ gibi ifadeler kullanılmaktadır.

50-200 kuruş gelir aralığında yer alan 1122 hane, toplam hanelerin %25,83’ünü oluştururken, gelirden yalnızca % 8,02 oranında pay alabilmektedirler. Bu verilerden hareketle nüfusun $\frac{1}{4}$ ’ünün gelirden % 8,02 pay aldıklarını söyleyebiliriz. 200-500 kuruş gelir aralığında yer alan 1913 hane, toplam hanelerin % 44,02’sini oluştururken, gelirden aldıkları pay, toplam gelir içinde % 29,35 oranında kalmaktadır. Orta sınıf diyebileceğimiz bu grupta nüfusun neredeyse yarısı yer alırken gelirden aldıkları pay düşük kalmaktadır.

500-1000 kuruş gelir aralığında yer alan 668 hane, toplam hane sayısının % 15,37’sini oluştururken, toplam gelirden % 21,39 oranında pay almaktadır. 1000-2000 kuruş gelir aralığındaki 228 hane, toplam hanelerinin % 5,24’ünü oluştururken, toplam gelirden % 14,18 oranında pay almaktadır. 2000 kuruş ve üzeri geliri olanlar 134 hanedirler. Toplam hanelerin % 3,08’ini oluştururken, toplam gelirden % 26,93 oranında pay almaktadırlar. Toplam hanelerin % 6,45’ini oluşturan en alt gelir grubundakiler için ‘şunun bunun ianesiyle geçinmekte olduğu’ kaydına sıkça rastlanmaktadır. Hane başına ortalama gelirin 490 kuruş olduğu dikkate alındığında, toplam hanelerin % 75’inden fazlasının ortalama gelirden daha düşük bir gelire sahip olduğunu söyleyebiliriz. Nüfusun yaklaşık % 25’i ise gelirin yaklaşık % 65’ini almaktadır. Gelir dağılımındaki adaletsizlik dikkat çekicidir. 2000 kuruş ve üzeri geliri olanların hemen hepsi tımar, mukataa ve vakıf geliri olanlardan oluşmaktadır.

Sivas’ta gelir dağılımı Tablo 3’te görüldüğü gibi iken Akdağmadeni köylerinde ortalama gelir 470,74 kuruştur (Akbulut, 2002: 56). Yine aynı dönemde Keçiözü’deki yıllık ortalama gelir 2211 kuruş ve bu da alım gücünün dolayısıyla refah seviyesinin yüksek oluşunun bir kanıtıdır (Özdemir, 2005: 58-59). Ankara’da toplam temettü 890320,5, vergisi 187964 kuruştur (Şenel, 2002: 215). Üsküp’te hane başına düşen gelir Müslümanlarda 554 kuruş iken gayrimüslimlerde 490’dır (Furat, 2001: 56).

7. 1845’te Sivas’ta Tarım

Osmanlı’da tarım geleneksel metotlarla yapıyordu. Toprak ve tohum ıslahı söz konusu değildi. Makineleşme olmadığı gibi demir sabanlar da söz konusu değildi. Verimi artırmak için sulama ve nadas yöntemi dışında yapılan bir uygulama yoktu. Bugün bile en ilkel aletlerle çalışan ve ağaç pullukla toprağın yüzeyini birazcık eşeleyerek tohumlarını atan Anadolu çiftçisinin inanılmaz geri kalmış çalışma yöntemleri, çok açık bir dil konuşmakta ve Türkiye’nin bir tarım ülkesi olma idealinden ne kadar geri kaldığını anlatmaktadır (Krause, 2005: 94).

7.1. Tarım Arazilerinin Ölçeği

1844 – 1845 yıllarında hemen her mahalleden ziraatçı, rençper, çiftçi olarak tespit edilmiştir, 1. derecede geçim kaynağı tarım olanlar mevcuttur.

Tablo 4. 1845’te Sivas’ta Tarımsal Alanlar ve Oranları

Alanlar	Dönüm	%
Ekili Alanlar	9792	52,21
Ekili Olmayan Alanlar	6059	32,30
Boz ve Hali Alanlar	1492	7,96
Herk Alanlar	688	3,67
Nadas Alanlar	166	0,89
Bostan	291	1,56
Bahçe	85	0,45
Çayır	101	0,54
Afyon Ekili Alanlar	7	0,03
Tütün Ekili Alanlar	10	0,05
Börülce Ekili Alanlar	9	0,04
Susam Ekili Alanlar	55	0,30
Toplam	18755	

Kaynak: Ek 3’teki veriler dikkate alınarak oluşturulmuştur.

Tablo 4’te görüldüğü gibi ekilebilir arazilerin % 52,21’i ekili alandır. Muhtemelen buğday, arpa, fiğ ekili alanlardır bunlar. % 32,30’u ekili olmayan alanlardır. % 3,67’si gelecek yıl için ekime hazırlanmış herk alanlarıdır. % 0,89’u ise önceki yıllarda ekilmiş dinlenmeğe bırakılan alanlardır. % 1,56’sı bostan olarak kullanılmaktadır. Buralarda sebze yetiştirilmektedir. % 0,45’i ise bahçe olarak kullanılmaktadır. % 0,54’ü çayır olarak kullanılan alanlardır. % 0,03’ü afyon ekili alanlar, % 0,05’i tütün ekili alanlar, % 0,04’ü börülce ekili alanlar ve % 0,30’u ise susam ekili alanlardır.

7.2. Tarım Gelirlerinin Kaynağı

Temettuat Defterleri kayıtlarında tarım arazilerinden hasat edilen mahsulün cinsi belirtilmemiştir. Sadece, belirlenen araziden bir yılda elde edilen mahsul için bedeli, kuruş cinsinden yazılmıştır. Sadece Gökçe Bostan Mahallesi’ne ait 14567 No.lu defterde afyon, tütün, börülce ve susam ekili araziler ve elde edilen gelir yine kuruş cinsinden yazılmıştır.

Tablo 5. 1845'te Sivas'ta Tarımsal Alanlardan Elde Edilen Gelirler ve Oranları

Ekili Alanlar	Elde Edilen Gelir (kuruş)	Tarım Geliri İçindeki Payı
Ekili Tarla	144.113	% 86,38
Bostan	15.159	% 9,08
Bahçe	3.600	% 2,17
Çayır	1.737	% 1,05
Afyon	570	% 0,34
Tütün	625	% 0,37
Börülce	240	% 0,14
Susam	790	% 0,47
Toplam	166.834	% 100

Kaynak: Ek 3'teki veriler dikkate alınarak oluşturulmuştur.

Tablo 5'te görüldüğü gibi tarım gelirlerinin % 86,38'i ekili tarlalardan elde edilmektedir. Temettüat Defterlerinden tek tek belirtilmemiş olmakla birlikte hisse ödemelerinde en çok geçen buğday, arpa, fiğdir. Tarım gelirleri içinde en büyük 2. payı % 9,08 ile bostan gelirleri sağlamaktadırlar. Ekili tarlalar ve bostan arazilerinden elde edilen gelirler, toplam tarım gelirlerinin % 95,46'sını oluşturmaktadır.

Mesleği bostancı olarak geçenler de hemen hemen her mahallede birkaç kişidir. Buradan da anlıyoruz ki bu işi yapanlar günümüz manavları gibidir. Ancak günümüz manavlarından farkı ürünleri kendilerinin yetiştirip kendilerinin satmasıdır. Gökçe Bostan Mahallesi'nde afyon, tütün, susam ve börülce yetiştiriliyor olması dikkat çekicidir. Günümüzde bu ürünler Sivas'ta yetiştirilmemektedir.

8. 1845'te Sivas'ta Hayvancılık

Kayıtlara göre Sivas'ta büyükbaş ve küçükbaş hayvancılık yapılmaktadır. Kayıtlarda üzerinden gelir elde edilen sağmal hayvanlar ve kısır olanlar ile binek ve yük hayvanı olarak kullanılan at, katır ve eşek kayıtları da mevcuttur.

1845'te Sivas'ta 1121 sağmal inek, 88 kısır inek, 21 sağmal camız ineği, 3 kısır camız ineği mevcuttur. 2865 sağmal koyun, 160 kısır koyun, 1504 sağmal keçi, 77 kısır keçi mevcuttur. Kuzu ve oğlak sayıları arasındaki çelişki bu konudaki gerekli titizliğin gösterilmediği şeklinde yorumlanabilir. Ya da kuzu ve oğlakların ölüm oranı çok yüksek olabilir. 45 tosun, 46 düve kaydı vardır. 876 adet yani 438 çift öküz vardır. Koşum camızı 37 çifttir. 150 at veya katır, 306 eşek olduğu da tespit edilmiştir. Hayvancılıktan elde edilen toplam gelir 58679 kuruştur. Hayvancılığın toplam gelir içindeki oranı %2,75'dir.

Ek 4'teki verilerden anlaşıldığı gibi Sivas merkezinde ciddi bir hayvancılık söz konusu değildir. Çiftçilik ve hayvancılık tarımda oldukça eski uzmanlık dallarıdır. Bu uzmanlaşmanın sonucu olarak çiftçiliğe ağırlık veren yöreler ihtiyaç duydukları çift, çekim ve besin hayvanlarını, hayvancılığa yönelmiş olan bölgelerden sağlarlar. Nitekim Osmanlı Devleti'nde çiftçiliğe ağırlık verilen Sivas, Ankara ve Konya gibi vilayetler hayvan ihtiyaçlarını hayvancılığın gelişmiş olduğu Erzurum'dan gideriyorlardı.

Tablo 6. 1845'te Sivas'ta Hayvancılık Gelir Tablosu

Cinsi	Adet	Gelir	%
Sağmal İnek	1214	22956	39,12
Sağmal Koyun	2865	16851	28,72
Sağmal Keçi	1504	6062	10,33
Koşum Öküzü	876	5850	9,97
Koşum Camızı	74	690	1,18
Diğer	6270	10,68	
Toplam	58679	100	

Kaynak: Güran (1998:100)

9. 1845'de Sivas'ta Esnaf

Sivas'ta tarım, hayvancılık ve zanaatlar temel iktisadi faaliyetlerdir. Usta-çırak ilişkisiyle yetişmiş pek çok iş kolunda usta, kalfa, çırak, şakird mevcuttur. Ayrıca Sivas bahse konu dönemde önemli ticaret merkezlerindedir.

Kendisini esnaf zanaatkâr olarak tanımlayabildiğimiz hane reislerinin sayısı 2877'dir. Bu rakam toplam hane sayısı olan 4345'in % 66,21'ini oluşturmaktadır. Esnaf gruplarının dışında kalanlar, ilim adamları, din adamları, askerler ve mesleği olmayanlardan oluşmaktadırlar.

Aydınlanma ve ısınma sektöründe 21 hane reisi çalışmaktadır. Bu grupta; balmumcular, oduncular, baltacılar ve mumcular tasnif edilmiştir. Toplam esnaf grupları içinde % 0,75 oranındadırlar. Esnafın verdiği toplam vergi içinde paylarına düşen vergi yükü % 0,79 oranındadır.

Dericilik sektöründe 263 hane reisi çalışmaktadır. Bu grupta; çizmeciler, çizmeci halfaları, debbağlar, debbağ şakirtleri, eskiciler, göncüler, kavaflar, saraçlar, tabaklar, tabak çırakları, tabak ustaları, yemeniciler, pabuççu kalfaları ve mesciler yer almaktadır. Dericilik sektöründe çalışan hane reisleri, esnaf ve zanaatkârların % 9,27 oluşturmaktadır. Toplam esnaf gelirleri içindeki aldıkları gelirin oranı % 9,17'dir. Verdikleri vergi ise % 9,25 oranındadır. Gelir oranı ve vergi yükü arasındaki uyum dikkat çekicidir.

Eşya üreten ve satanlar grubunda 290 hane reisi çalışmaktadır. Bu grupta; bakırcılar, bıçakçılar, çadırcılar, demirciler, dibekçiler, eyerciler, elekçiler, has butçular, hasırcılar, kalaycılar, kaltakçılar, kapancılar, kazancılar, keçeciler, kılınççılar, körükçüler, kundakçılar, kundakçı kalfaları, kuyumcular, küfeciler, lüleciler, nakkaşlar, nalçacılar, obacılar, pürenciler, saatçiler, sandıkçılar, semerciler, tüfengçiler, dibekçi kalfaları, çubukçular ve nalçacı çırakları yer almaktadır. Eşya üreten ve satanlar grubunda tasnif edilenlerin toplam esnaf grubuna % 10,22'dir. Bu grubun toplam esnaf gelirlerinden aldığı pay % 14,22 iken esnafın verdiği vergi içindeki vergi yükü % 13,75'dir. Gelir vergi ilişkisinde az da olsa lehlerinde bir durum görülmektedir.

Gıda üreten ve satanlar grubunda 352 hane reisi çalışmaktadır. Bu grup hizmet satanlardan sonra en kalabalık esnaf grubunu oluşturmaktadır. Bu grupta; attarlar, bakkallar, bakkal işçileri, balıkçılar, bostancılar, börekçiler, börekçi kalfaları, duhancılar, ekmekçiler, kahveciler,

kahveci kalfaları, kasaplar, kasap hademeleri, kasap sallakları, kebabçılar, kebabçı kalfaları, kelleciler, manavlar, manav ziyadecileri, sakalar, sebzeçiler, sığır cambazları,

Tablo 7. Esnafın Sektörler Arasında Dağılımı, Gelir Payları ve Vergi Yükleri

Sektörler	Hane Sayısı	Toplam Esnaf İçin % Oranı	Vergi	Toplam Vergi içinde Oranı	Temettuat	Toplam Esnaf Temattuatı içindeki % oranı	Vergi Yüzdü %	Gelir Payı %
Aydınlanma ve Isınma	21	0.75	640	0.68	7526	0.77	0.40	0.35
Dericilik	263	9.27	8638	9.25	88948	9.17	5.53	4.19
Eşya Üreten ve Satanlar	290	10.22	12835	13.75	137923	14.22	8.21	6.50
Gıda Üreten ve Satanlar	352	12.41	14928	16.00	143870	14.84	9.55	6.78
Giyim Eşyası Üreten ve Satanlar	345	12.16	18143	19.44	195987	20.22	11.61	9.24
Hizmet Satanlar	1210	42.66	26051	27.92	266358	27.48	16.67	12.56
İnşaat	150	5.28	5432	5.82	61026	6.29	3.47	2.88
Nakliye	176	6.20	5854	6.27	59259	6.11	3.74	2.79
Diğer	30	1.05	810	0.87	8732	0.90	0.52	0.41
Toplam	2837	100	93331	100	969629	100	59.7	45.74

Kaynak: Sivas Temettuat Defterlerindeki veriler dikkate alınarak oluşturulmuştur.

süreççiler, şerbetçiler, tuzcular, yağcılar, kelleci ameleleri, değirmenciler ve pekmezciler yer almaktadırlar. Gıda üreten ve satanlar grubunda yer alanlar toplam esnafın arasında % 12.41 oranındadır. Esnafın toplam gelirleri içindeki payların % 14.84, toplam vergi içindeki oranları ise % 16.00'dür.

Giyim eşyası üreten ve satanlar grubunda 345 hane reis çalışmaktadır. Bu grupta; abacılar, abacı kalfaları, pabuççular, basmacılar, basmacı halfaları, bezzazlar, bezzaz ameleleri, çarıkçılar, çıkırıkçılar, çorapçılar, hallaçlar, kavukçular, kazazlar, kürkçüler, kürkçü ustaları, nalıncılar, oturakçılar, pembeciler, terziler ve terzi çırakları yer almaktadır. Giyim eşyası üreten ve satanlar toplam hane reisleri sayısının % 12.16'sını oluşturmaktadırlar. Toplam esnaf gelirlerinin % 20.22'sini almakta, verginin ise % 19.44'ünü ödemektedirler.

Hizmet satanlar sektörü, esnaf grupları arasında en yoğun sektör olarak dikkat çekmektedir. Esnaf gruplarının % 42.66'sını oluşturan bu grupta; ameleler, amele mandalar, azaplar, bekçiler, berberler, berber kalfaları, boyacılar, elvan boyacılar, cambazlar, çilingirler, davulcular, del lallar, hademeler, hamam hademeleri, hamam yanaşmaları, hancılar, hekimler, hizmetkârlar, ırgatlar, ip cambazlar, işçiler, kapıcılar, kavaslar, korucular, külhancılar, mavi boyacılar, mazmanlar, nalbantlar, natırlar, seraydarlar, sazende âşıkler, sefine ameleleri, seyisler, sünnetçiler, tebaalar, tellaklar, yanaşmalar, tatarlar, berber çırakları ve hamamcılar yer almaktadır.

Hizmet satanlar toplam esnaf grubunun % 42.66 iken toplam esnaf gelirlerinden % 27.48'ini almakta, toplam verginin ise % 27.92'ini vermektedirler. Bu verilerden hareketle araştırmaya konu olan dönemde emeğin ucuz olduğunu söyleyebiliriz. İnşaat sektöründe çalışanlar 150 hane reisidir. Toplam esnaf grubunun % 5.28'ini oluşturmaktadır. Bu grupta; çamurcular, çehkamlar, çehkam ustaları, çürükçüler, dülgerler, hakocular, hızarıcılar, kalıçlar, kirişçiler,

neccarlar, taşçılar, taşçı ameleleri, demirci çırakları, derziler, dülger çırakları ve doğramacılar yer almaktadır. İnşaatçılar grubunda yer alanlar toplam esnaf grubunun % 5.28'ini oluşturmaktadır. Toplam esnaf gelirlerinin % 6.29'unu almakta, verginin ise % 5.82'ini ödemektedirler.

Nakliyeciler 176 hane reisinden oluşmaktadır. Toplam esnaf grubunun % 6.20'sini oluşturmaktadır. Bu grupta; arabacılar, arka hamalları, barkir kiracıları, hamallar, katırcılar, merkepçiler, piyade hamallar ve ukkamlar (deveci) yer almaktadır. Nakliyeciler grubunda yer alan 176 esnaf toplam esnaf gelirlerinin % 6.11'ini almakta, esnaf vergileri toplamının % 6.27'sini vermektedirler. Diğer esnaf grubunda 30 esnaf değerlendirilmiştir. Bunlar; çerçiler, hurdacılar, merkep cambazlar, hattatlar, tablacılar, bezirciler ve çamaşırcılardır.

Tablo 7'de esnaf olarak tasnif edilen hane reisleri bütün hane reislerinin % 66.58'ini oluşturmaktadırlar. Toplam gelirden aldıkları pay % 45.74 iken vergi yükünün % 59.75'ini ödemektedirler. Gelir-vergi ilişkisindeki çelişki dikkat çekicidir. Esnafın aleyhinde bir durum olduğu gözükmektedir. Gelir dağılımında adaletsizlik olduğu gibi vergi yükü dağılımında da esnafı aleyhine durum açıkça görülmektedir.

10. 1845'te Sivas'ta Asker

Burada tımar geliri olanlardan bahsedeceğiz. Sivas merkezdeki 10 mahalle dışında kalan 44 mahallede tımar geliri olanlar ikamet etmektedir. Toplam 243 hanenin tımar geliri olduğu tespit edilmiştir. Tımar geliri olanlar diğer gelir gruplarına göre hane başına en yüksek gelire sahip olanlardır. Zira toplam tımar geliri 519692 kuruştur. Toplam tımar geliri olan haneler ise 243'dür. Bu durumda toplam geliri toplam haneye böldüğümüzde, hane başına ortalama gelire ulaşırız ki bu da 2138,65 kuruştur.

Sivas merkez ortalaması için toplam geliri toplam haneye böldüğümüzde ulaştığımız hane başına gelirin 490 kuruş olduğunu hatırlarsak, tımarlıların sadece tımar gelirinin ortalama hane başına gelirin 4 katından daha fazla olduğunu görürüz. Tımar geliri olanlar Temettuat Defterleri'nde, tımarlı, tımarlı süvari, tımarlı tekaüt, zaptiye, başıbozuk zaptiye, tımarlı zaptiye, tımarlı sıbyan şeklinde kaydolmuşlardır.

Sivas'ta elde edilen toplam mukataa geliri tabloda görüldüğü gibi 63638 kuruştur. Bütçelerin gelir fasıllarında yer alan mukataa gelirleri başlıca iltizam(özel müteşebbisler eliyle bir bedel karşılığı) emanet (devlet memuriyeti şeklinde) ve malikâne (ömür boyu iltizam) yöntemlerinden biriyle toplanıyordu (Tabakoğlu, 1985).

11. Zanaatkârlar

Sivas merkezde mesleği zanaatkârlık olan yahut zanaatkâr olmaya çalışan 455 hane reisi olduğu tespit edilmiştir. Bunlardan 154'ü başkalarının yanında çalışan, öğrenen durumunda, 301'i ise kendi başına çalışan durumundadır. İnsanların maddi ihtiyaçlarını karşılamaya çalışan zanaatkârlar, ekseriya Sivas'ta ikamet edenler ve Sivas zanaatına civardan alışverişe gelenlerin ihtiyaçlarına dönük olarak çalışmaktadırlar. II. Mahmut döneminde Sivas'ta 153 çeşit meslek grubunun mevcut olduğu anlaşılmaktadır (Demirel, 1989: 35).

Bu mesleklerin birçoğu günümüzde yoktur. Bu mesleklerin erbabı Tanzimat Fermanı'nı müteakiben ciddi sıkıntıya düştüler. Çünkü Tanzimat eski sanayi inihitatu üzerinde müessir olmakla beraber, bu sanayinin yerini dolduracak modern bir endüstri de vücuda getirememiştir. Eski sanat şubeleri ıslah ve yeni şekillere doğru inkişaf ettirilemediği gibi, devletin ve hususi şahısların tesis faaliyeti de verimli olmamış, mühim eserler bırakamamıştır. Bunun neticesi olarak Tanzimat devresinin başında sınaî maddelerin çoğunu kendi istihsalatıyla temin ve hatta ihraç edebilen memleket, devrenin sonunda muhtaç olduğu mamulâtın tedariki hususunda hemen hemen tamamıyla harice muhtaç kalmıştır (Komisyon, 1999: 439).

Esnaf gruplarını; mal üretenler, hizmet üretenler olarak tasnif edebileceğimiz gibi, sektörel bazda, gıda üretenler, giyecek üretenler, nakliyeciler, inşaatçılar, marangozlar, madenciler gibi vb. tasnif etmek de mümkündür.

Tablo 8. Sivas'ta Meslek Gruplarının Dağılımı

Kategori	Meslek Adedi	%
Yiyecek, İçecek	32	21
Dokuma ve Deri Sanayi	23	15
Hizmet	20	13
İnşaat	15	10
Küçük İmalat	11	7
Maden	9	5,5
Nakliye	6	4
Silah	6	4
2. El Eşya Alım-Satım	3	2
Hayvan Alım-Satım	2	1,5
Gezici Küçük Tüccar	3	2
Sağlık	2	1,5

Diğer	6	4
Toplam	138	100

Kaynak: Sivas Temettuat Defterlerindeki veriler dikkate alınarak oluşturulmuştur.

12. Gelirini Kendi Sanatından ve Dükkânından Kazananlar

Gelirini kendi sanatı ve dükkânından kazananların reisi olduğu hane sayısı 301'dir. Bunların yanında çalışan, meslek öğrenenlerin sayısı da 154'tür. Bunların bir kısmı hizmet, bir kısmı mal üretmektedir. Sivas şehrinde faaliyet gösteren toplam esnaf grupları içinde 52 değişik meslek mensubu hizmet üretiminde bulunmaktaydı (Demirel, 1989: 77).

Hizmet sektöründe çalışanların çok olmasının çeşitli nedenleri olabilir. Öncelikle sermaye kıtlığı insanları sermaye gerektirmeyen kendi emeğini satmaya yöneltmiş olabilir. Emek arzının yoğunluğu arz-talep kanunu gereği emeği ucuzlatmış bu da insanların emek talebini artırmıştır. Zira temettuat kayıtlarına göre, tebaa, amele, amelmande, azap isimleri altında kaydolunan hane reisleri sayısı 463'tür. Bu kimselerin toplam gelirleri her biri için ekseriya yıllık 100 kuruştur. Hâlbuki Sivas merkez ortalaması hane başına 490 kuruştur. Bu rakamlar hizmet sektöründe emeğini satanların fiyatının ne denli ucuz olduğunu göstermektedir.

Mal üretiminde zirai üretim önemli yer tutmaktadır. Özellikle buğdaygiller. Ayrıca daha öncede belirttiğimiz gibi Gökçe Bostan Mahallesi'nde afyon, tütün, susam ve börülce üretilmektedir. Sivas'ta dokuma ve madencilik sektörü de önemli yer tutmaktadır. Dokuma sektöründe giysi, mefruşat ve bunlara ham madde olsun diye kumaşların el tezgâhlarında dokunduğu bilinmektedir.

13. Gelirini Mesleğinden Dolayı Başkasının Yanında Kazananlar

Gelirini mesleğinden dolayı başkasının yanında kazananlar, usta, çırak, şakird, halfe, kalfa gibi isimler altında çalışıyorlardı. Usta ve kalfa olmayanların mesleği öğreniyor olmaları münasebetiyle usta ve kalfalardan daha düşük ücret aldıkları Temettuat Defterlerinde görülmektedir. Toplam sayıları 154 olan bu kategorideki hane reisleri dükkân sahibi zanaatkârların toplamının yarısına yakındır (Zanaatkâr hane reisleri 301 kişi).

14. 1845'de Sivas Temettuat Defterlerinde Kayıtlı Vergiler

Osmanlı Devleti de hizmetlerini yürütmek ve savaşları finanse etmek için çeşitli vergiler toplamıştır. Osmanlı Devleti'nde vergiler şer'i ve örfi olarak iki kısım altında toplanmıştır. Zekât, öşür, haraç ve cizye ile bunların kısımları olarak seksene yakın vergi şer'i vergiler içerisinde yer almaktaydı. Tekalifi örfiye ise Osmanlılarda ilk defa II. Bayezid zamanında avarız vergisi adı altında, olağanüstü zamanlarda, hükümdarın emriyle konan bir vergi olarak görülmektedir(Halaçoğlu, 1995: 65). Gerileme Dönemi'nde Osmanlı Devleti'nin gelir kayıpları söz konusudur. Gider kalemlerine savaş tazminatları eklenmiştir. Ayrıca maddi kaynak gerektiren reform hareketleri başlatılmıştır. Nizam-ı Cedit kışlalarının inşaatında ve askerlerin şehir merkezlerinde eğitim gördükleri sıralarda halktan yeni

hizmetler istendiğini görüyoruz. II. Mahmut'da bazı yeni vergiler koymuştur. Bunların içerisinde kent halkını daha doğrusu esnafı yakından ilgilendireni 1826'da getirilen 'İhtisap Rüşumu'dur (Çadırcı, 1987: 106).

Tanzimat Fermanı'nın ilanıyla birlikte yürütülen ıslahat hareketlerinden mali konularda etkilenmiş, yeni düzenlemeler yapılmıştır. Tanzimat'ın mali ıslahat projesinin büyük kısmı hiç tatbik olunamadı. Tatbik olunan kısımdan da (iltizamın lağvı ilah...) iki üç sene içinde – kötü tatbik dolayısıyla menfi netice yüzünden- vazgeçilerek eski köhne rejime (vergilerde keyfi tarha ve cibayette iltizama) dönüldü (Komisyon, 1999: 268). Tanzimat'la birlikte vergi çeşitliliğinin meydana getirdiği karışıklıklar ve adaletsizliklerin önüne geçilmek istenmiştir. Tanzimat'ın vergi düzeni açısından getirdiği en önemli yenilik vergilere oldukça basit ve sade bir şekil kazandırmasıdır. Daha önce tekâlifî şer'iyeye adı altında ve çok çeşitli oranlarda alınan tüm vergiler kaldırılarak yerine zirai ürünlerden onda bir oranında öşür, koyunlardan 'ağnam resmi' ve gayrimüslimlerden cizye alınması esas getirilmiştir. Aynı şekilde 'tekâlif-i örfiyye' adı altında pek çok türü ve tahsil şekli olan muhtelif vergiler de birleştirilerek bir bütün halinde 'virgü' adı altında alınması kararlaştırılmıştır (Güran, 1989: 13).

14.1. Vergiyi Mahsusa

Vergiyi mahsusa Sivas Temettüat Defterlerinde bütün hanelerde kaydı olan vergi çeşididir. An cemaatin alınan vergi sistemi 1839'dan 1858 yılına kadar yirmi sene devam etmiş, fakat zamanla bu sisteminde intizamı bozulduğundan, daha sağlam bir esas matrah tayini lüzumu belirlemiştir (Eldem, 1994: 167).

Kayıtlarda ekseriyetle hane reisini tanıtan ifadeden önce 'sene-i sabıkada vergiyi mahsusadan bir senede vermiş olduğu vergisi' şeklinde ifade edilmiştir. Vergiyi mahsusa, kaynaklarda 'an cemaatin vergi' olarak da geçmektedir. Vergi kalemleri içinde en önemli yeri tutmaktadır (Albayrak, 2001: 26). Örneğin bu dönemde 1844 yılında şehir halkı, kazancının % 20'sini vergi-i mahsusa adıyla devlete vergi olarak vermişti (Akgünlü, 2001:100-101). Yine aynı dönemde Keçiözümlü'de kazada ödenen toplam verginin 1844-1845 yılı verilerine göre elde edilen toplam gelir içindeki oranı %27'dir. Çine'de ise kaza genelinde toplam hâsılâtın %11'inin ahalinin elinden vergi olarak çıktığı anlaşılmaktadır (Budak, 2007: 80). Vergiyi mahsusası olmayanlar için de kayıt düşülmüş, miktar olarak rakamla sıfır yazılmıştır.

14.2. Aşar

Toprak mahsullerinden alınan vergidir. Şer'i vergilerin en önemlisi olan ve zirai ürünlerden Tanzimat'a kadar toprağın verim gücüne ve sulama imkânına göre 1/3 ile 1/10 arasında değişen oranlarda alınan aşar, Tanzimat'la birlikte bütün bölgelerde 1/10 oranında tahsil edilmeye başlanmıştır. Bu uygulama verim gücü farklı, toprakları aynı oranda vergilendirmek gibi bir adaletsizliğe ve devlet için vergi kaybına yol açmıştır (Güran, 1989: 14). Sivas'ta 579 hanenin aşar vergisi verdiği tespit edilmiştir. Toplanan toplam aşar vergisi 10 816 kuruştur.

14.3. Cizye

Gayrimüslimlerden alınan vergidir. Harac-ı re's de denilen cizye gayr-ı Müslim vatandaşlardan askeri hizmete karşılık alınan şer'i bir vergidir (Akgündüz, Öztürk 2000: 441). Cizye askeri hizmete ilişkin olduğu için gayrimüslim yetişkin erkekler bu vergi için esas alınmıştır. Cizye ise yetişkin gayrimüslim erkeklerden alınan bir baş vergisiydi. Cizyenin miktarı, üst sınıf için 60, orta sınıf için 30, alt sınıf için 15 kuruştur (Güran, 1989: 14).

Cizye vergilerinin toplanması sırasında alınan, cizyeye ilişkilendirilen yeni vergiler görülmüştür. Gayr-ı Müslimlerden cizyenin yanında mübaşiriye ve kefilleme gibi zoraki vergilere 1246/1830 tarihli bir kararname ile son verilmiş; ancak, cizyeleri sırasıyla 2,5, 1,5 ve 1'er kuruş zam yapılarak bu zamların önemli kısmı cizyedarlara maaş olarak tahsis edilmiştir. Bu da suiistimalleri önleyemeyince 1249/1833 tarihli ikinci bir kararname ile asıl cizye miktarından fazla bir şey alınması kesinlikle yasaklanmıştır. Ve nihayet 1250/1834 yılında, sikke üzerine yapılan bir hesap sonucunda, sırasıyla, 48, 24,12 kuruş olan cizye miktarları 60, 30 ve 15 kuruşa yükseltilmiştir (Akgündüz, Öztürk 2000: 441) Yetişkin erkek gayrimüslimlerden alınan cizye hemen herkesten alınmıştır. Bazı kayıtlarda cizyesini Asitane (İstanbul) de ödediği görülmektedir.

15. 1845'te Sivas'ta Vergi

Kamu hizmetlerinin yürütülebilmesi için toplanması zorunlu olan vergiler Osmanlı Devleti' de de çeşitli isimler altında topluyordu. Tablo 15'te toplanan vergilerin Müslim ve Gayrimüslimler arasında dağılımı ve cizye vergisi gösterilmiştir.

Sivas Temettüat Defterleri kayıtlarına göre Sivas merkezinden alınan toplam vergi 214519 kuruştur. Bu verginin 59891 kuruşu cizyedir. Müslümanların ödediği toplam vergi 95189 kuruştur. Gayrimüslimlerin ödediği toplam vergi ise 59439 kuruştur. Gayrimüslimlerin ödediği vergi cizyeye birlikte 119330 kuruştur. Aynı dönemde Erzurum'da ödenen vergilerin yekûnu 340080,5 kuruştur (Çoruh, 1997: 155). Yine aynı dönemde Yabanabad Kazası'nda Ortalama hane başına 148 kuruş vergi düşmektedir (Yılmaz, 1998: 126). Denizli Köylerinde ise Denizli merkez köylerinde ahalinin vergi yükü %15'tir (Özlü, 2006: 192).

Harac-ı re's de denen cizye, gayr-i Müslim vatandaşlardan askeri hizmete karşılık alınan şer'i bir vergidir (Akgündüz, Öztürk 2000:441). Sivas'ta hane başına ortalama vergi 36.18 kuruştur (hane sayısı 4345). Müslümanlar için hane başına ortalama vergi 31.21 kuruştur (Müslüman hane sayısı 3050); gayrimüslimler için 45.90 kuruş, cizye ortalaması ise 46.24 kuruştur (gayrimüslim hane sayısı 1295. Aynı dönemde Havza'da Vergi mükellefi haneleri toplam geliri 497237 kuruş, ödedikleri toplam vergi 142375,5 kuruştur. Toplam gelirin yaklaşık %28'i vergi olarak ödenmektedir (Arslan, 2006: 116, Çoruh, 1997: 156).

Gayrimüslimlerin ekonomik durumlarının Müslümanların ekonomik durumlarından daha iyi olduğunu ödenen vergilere bakarak söylemek mümkündür. Bu dönemde Müslümanların vergi yükü %40,20, gayrimüslimlerin %33,32'dir. Müslümanların hane başına ortalama geliri 475,09 kuruş, gayrimüslimlerin hane başına ortalama geliri

523,10 kuruştur. Gelirler arasındaki bu fark tımar geliri istisna edildiğinde Müslümanlar için yıllık ortalama gelir 304,70 kuruşa gerilemektedir. Sivas kazasında 1845 temettüat defterlerine göre aşar vergisinin cizye dışındaki vergiler içindeki oranı %6,80'dir. Bu verilerden hareketle aşar vergisinin oransal öneminin oldukça düşük olduğunu söyleyebiliriz.

16. Gayrimenkul Gelirleri

Tablo-21'de de görüldüğü gibi 1845 yılında Sivas merkezinde kirada 208 ev, 350,5 dükkân bulunmaktadır. 208 evden ev sahiplerinin toplam geliri 8997 kuruştur. Dükkân sahiplerinin 350, 5 dükkândan toplam geliri 20688 kuruştur. Bu dönemde Manastır'da toplamda 71 hane kiraya verilmiş olup bunların 55'i Müslümanlar, 16'sı Hıristiyanlar tarafından kiraya verilmiştir. Hane kiralardan 19941 kuruş gelir sağlanmıştır (Alimoski, 2005: 83).

Kiradaki ev başına elde edilen gelir 43,25 kuruştur. Kiradaki dükkân başına elde edilen gelir 59,02 kuruştur. Her bir dükkân için elde edilen gelir, her bir ev için elde edilen gelirden yaklaşık % 27 oranında yüksektir. Günümüzde de gayrimenkul gelirlerinde dükkânların konutlardan daha yüksek gelir getirdiği bilinmektedir. Gayrimenkullerden elde edilen toplam gelir 29685 kuruştur. Gayrimenkul toplam gelir olan 2126455 kuruşa oranı % 1,39'dur. Görüldüğü gibi gayrimenkul gelirlerinin toplam gelir içinde oldukça düşük bir paya sahiptir.

17. Sonuç

1845 yılında Sivas, nüfusun üçte ikisinin Müslüman, üçte birinin ise gayrimüslim olduğu bir eyalet merkezidir. Farklı etnik ve inanç gruplarının birlikte barış içinde yaşadığı büyük bir şehirdir. İnsanlar el tezgâhlarında yüz elliden fazla farklı zanaatta mal üretmektedirler. Mal ve hizmet üretimi sadece hane içi ihtiyaçlarını karşılamak için değildir. Üretilen mallar arasında pamuklu ve yünlü dokumalar, halı ve kilimler, altın, gümüş takılar, demirden yapılan aletler, silahlar (kılıçlar, kamalar, bıçaklar vb.), at koşum takımları, at ve öküz arabası aksamı, çizmeler, giyecekler vb. vardır. Gıda sektörünün de değirmenciler, kasaplar, börekçiler, kebabçılar, bostancılar, ekmekçiler üretim yapmaktalar.

Esnaflar Sivas'ta üretilen malların yanı sıra şehir dışından getirilen malları da tezgâhlarında bulundurmaktadırlar. Bakkallar, kahveciler, oturakçılar, arabacılar, hancılar, hamamcılar, attarlar, berberler, terziler vb. mal ve hizmet satmaktadırlar. Sivas merkezinde ciddi manada bir tarımdan söz edemeyiz. Tarım için ayrılan toplam alan 16911 dönümdür. Bunun % 53' ü ekili tarladır. Daha ziyade tahıl ekilmektedir. Sadece Gökçe Bostan Mahallesi'nde tahılın yanı sıra afyon, susam, tütün, börtülce de yetiştirilmektedir. Tarımsal alanlardan elde edilen gelir toplam gelirin yalnızca % 6.93'üdür. Bu da tarım sektöründen elde edilen gelirin oransal öneminin düşük olduğu anlamına gelmektedir. Tarımsal üretim, bazı ailelerin hane içi ihtiyaçlarına dönük faaliyet olarak değerlendirilmektedir.

Sivas'ta hayvancılık da önemli bir yer tutmamaktadır. Hayvancılıktan elde edilen gelir 54784 kuruştur. Bu gelirin toplam gelir içindeki payı yalnızca %2,64'tür. Toplam 1054 sağmal, 69 kısır, 1123 inek, 19 sağmal, 3 kısır, 22 camız ineği mevcuttur. Bu rakamlara göre dört haneye bir inek

düşmektedir. 2805 sağmal koyun, 1456 sağmal keçi mevcuttur. İkisinin toplamı hane sayısına oldukça yakındır. Bu da her hane için bir koyun veya keçi mevcudu anlamına gelmektedir. Yukarıdaki verilere göre Sivas'taki hayvancılığın da hane içi ihtiyaçları karşılamaya yönelik olduğu söylenebilir. Süt ve süt mamullerinin zorunlu ihtiyaçlardan olması ve bu mamulleri saklama güçlüğü insanları bu oranda hayvancılık yapmaya sevk etmiş olabilir. Sivas'ta toplam 141 at, katır ve 263 eşek varlığı temettüat kayıtlarında yer almaktadır. Kayıtlardaki bu hayvanlar kiraya verilen, gelir getirenlerdir.

Nüfusun %5'i kirada oturmaktadır. Kiralanan evlerin sayısı 203, buna karşılık kiraya verilen dükkânların sayısı 346'dır. Tımar, vakıf, mukataa ve tuz gelirlerinin toplam gelir içindeki payı %30,76 oranındadır, toplam 636230 kuruştur. Tarımın %6,93, hayvancılığın %2,64 olduğunu hatırlarsak bu gelir gurubunun önemi daha çok anlaşılacaktır. Sivas'ta tespit edilen hane sayısı 4191'dir. Bunun 2864'ü Müslüman, 1327'si gayrimüslimdir. Müslümanlardan 2838 'i Türk, 26'sı Kıpti'dir. Gayrimüslimlerden 1289 'u Ermeni, 38 'i Rum ve Katolikandır.

Temettüat kayıtlarının gelire dönük olması münasebetiyle yalnızca gelir sahibi olan erkek hane üyeleri istisnai bir iki kadın yazılmıştır ki bunlar da gelir sahibidir. Çocuklardan da yalnızca çıraklığa verilmiş olan erkek çocukları yazılmıştır.

1831 Nüfus sayımına göre 3643 hanede 12279 erkek nüfus yaşadığı belirlenmiştir. Nüfusu bulmak için kadın nüfusu dikkate alarak ikiyle çarpıldığında 24558 rakamına ulaşılır. Buradan hareketle 3643 hanede 24558 kişi yaşarsa, temettüat kayıtlarındaki 4191 hanede kaç kişi yaşar orantısı kurulduğunda 28247 rakamına ulaşılır. Genelde kullanılan beş kat sayısı ile çarpıldığında 20955 rakamına ulaşılır. 1845 yılında 20000'in üzerinde 30000'in altında bir nüfusun Sivas'ta yaşadığını kabul edilebilir.

Sivas'ta ikamet eden 1327 hane gayrimüslimin ekonomik şartlarının Müslümanlardan daha iyi olduğu anlaşılmaktadır. Gelirlerindeki yükseklik doğal olarak vergilere de yansımaktadır. Gayrimüslimlerin toplam gelir içindeki payı %33'tür. Müslümanların toplam gelir olan 1379508 kuruştan tımar, vakıf, mukataa ve tuz geliri olan 632594 kuruş çıkarıldığında 746914 kuruş kalmaktadır. Bu verilerle hane başına gelir hesaplandığında gayrimüslimler için hane başına gelir 522,46 kuruş iken, Müslümanlar için 263,18 kuruş olmaktadır. Bu yeni durum gayrimüslimler için 46,34 kuruş, Müslümanlar için 31,41 kuruş olan vergi farkını da açıklamaktadır.

Gayrimüslimler büyük çoğunlukla esnaf veya zanaatkârdır. Tarım ve hayvancılık sektöründe çalışmamaktadırlar. Buna karşılık Müslümanlar Sivas'ta yapılan hayvancılık ve tarımın neredeyse tamamını yapmaktadırlar. Ayrıca esnaf ve zanaatkârlar da küçümsenmeyecek orandadır. Mesleği askerlikle ilgili olanlar da önemli bir yekûn tutmaktadır.

Sivas kazasının toplam geliri 2062368 kuruştur. Hane başına ortalama geliri ise 492,10 kuruştur. Bilecik kazasının toplam geliri 1086207,5 kuruştur. Bilecik için hane başına ortalama gelir 1208,24 kuruştur. Yozgat kazasının toplam geliri 572878 kuruştur. Yozgat kazasının hane sayısı 2315'tir. Bu verilere göre Yozgat kazasının hane başına ortalama geliri 247,46 kuruştur. Gürün kazasının hane başına ortalama geliri 430 kuruştur. Kangal kazasının ise toplam geliri 69898

kuruş, hane başına ortalama geliri ise 554,74 kuruştur. Yukarıdaki verilere bakıldığında Bilecik-Sivas mukayese edildiğinde yaklaşık iki buçuk kat Sivas aleyhinde bir gelir dengesizliği söz konusu iken, Sivas-Yozgat mukayese edildiğinde Yozgat'ın aleyhine iki kat bir gelir dengesizliği söz konusudur.

Sivas-Gürün-Kangal mukayese edildiğinde ise diğerlerine göre daha izah edilebilir bir durum söz konusudur. Gürün-Sivas arasında hane başına ortalama gelirler arasındaki fark %13, Sivas-Kangal arasında ise %11'dir. Sivas kazasının toplam vergisi 151223 kuruştur. Bilecik kazasının toplam vergisi 107594 kuruştur (Öztürk, 1996, 114). Yozgat kazasının toplam vergisi 24671 kuruş (Akgündüz, Öztürk, 2000: 80), Gürün kazasının toplam vergisi 14167 kuruştur, (Eken, 1991:85). Sivas kazasının hane başına ortalama vergisi 36,08 kuruş, Bilecik kazasının 119,68 kuruş, Yozgat kazasının 10,65 kuruş, Gürün kazasının ise 23,77 kuruştur (Sarıtepe, 2004: 49).

Yukarıdaki verilere göre gelir-vergi ilişkisi izah edilebilir durumdadır. Sivas-Bilecik arasında gelirden ortaya çıkan iki buçuk kat fark, vergi için yaklaşık üç kattır. Artan oranlı bir vergilendirme söz konusu olabilir. Sivas-Yozgat arasında gelirden Sivas lehinde iki kat daha fazla olan gelir söz konusu iken, vergideki fark üç katından daha fazladır. Sivas-Gürün'ü vergi açısından mukayese ettiğimizde gelirden %13 oranında fark varken, vergideki fark %36 oranındadır. Gayrimüslimler nüfusun %31,66'sını oluştururken, toplam gelirin %33,01' ini elde etmektedirler.

Sivas Osmanlı İmparatorluğu için de önemli bir merkezdir. Anadolu'daki en önemli yerleşim yerlerindedir. Eyalet merkezi olması da bunu teyit etmektedir. Önemli miktarda asker barındırmakta, askeri harekâtlara konaklama ve harekât merkezi olmaktadır.

Sivas bu gün de Türkiye Cumhuriyeti için önemli bir şehirdir. Cumhuriyetin kuruluşunda ve ilk yıllarında bu önemini korumuştur. Devletin tek yatırımcı olduğu dönemlerde, çimento fabrikası, Tüdemsaş, daha sonradan demir çelik fabrikası kurulmuştur. Ancak serbest piyasa ekonomisinin bütün dünyada geçerli olmaya başlamasıyla Sivas özel sermaye için bir cazibe merkezi olamamıştır. Buna bağlı olarak sanayileşen büyük şehirlere göç vermeye başlamıştır. Bütün büyük şehirlerde Sivaslıların teşkil ettiği mahalleler oluşmuştur. Çok defa basına en çok göç veren şehir olarak çıkmış ve Türkiye'de her on kişiden birinin Sivaslı olduğu ifade edilmiştir.

Halen il sınırları itibariyle Türkiye'nin ikinci en büyük yüzölçümüne sahip vilayeti olmasına karşılık göç vermeye devam etmektedir. Son dönemde özel sektörün devlet teşvikiyle yeni yatırımları söz konusu olmuşsa da beklentilerin karşılandığı söylenemez. Yatırımların gelmesi önemlidir. Ancak yatırımlar gelmese de Sivas bir tarih ve kültür şehri olarak önemini koruyacaktır. Sahip olduğu doğal zenginlikleri, onun gelecekte daha önemli bir konuma yükselmesi için potansiyeli olduğunu göstermektedir.

Kaynakça

Aburşu, F.(1992). Sivas'ta Ermeni Patirtisine Dair İki Vesika, *Revak Dergisi*, 56-61.

Akbulut, Z. (2002). *Tanzimat Dönemindeki Temettuat Defterlerine Göre Akdağ Madeni Kazası Ve Köylerinin Sosyo-Ekonomik Yapısı* (H/1260-1261). Yüksek Lisans Tezi. Niğde: Niğde Üniversitesi.

Akgündüz, A., & Öztürk, S. (2000). *Yozgat Temettuat Defterleri*, Cilt 1,2,3. Yozgat: Yimpaş Holding Yayınları.

Akgündüz, A., & Öztürk, S.(2000). *Bilinmeyen Osmanlı*. İstanbul: OSAV.

Akgünlü, L. (2001). *Temettuat Defterlerine Göre 19. Yüzyılın Ortalarında Muğla'nın SosyoEkonomik Yapısı*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

Albayrak M. (2001). *19.Yüzyılda Şiran Kazasının Sosyal ve Ekonomik Durumu (Maliye Nezareti Temettuat Defterlerine Göre, 1260/1844)*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

Alimoski, S. (2005). *Temettuat Defterlerine Göre Manastır Merkez Kazasının Sosyo-Ekonomik Durumu*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.

Arslan, Ö. F. (2006). *Temettuat Defterlerine Göre (1844-1845)Havza'nın Sosyal ve Ekonomik Yapısı*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Osmanlı ML.VRD.TMT.d....*, 14481...17542.

BOA (2000). *Başbakanlık Osmanlı Arşiv Rehberi*. Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı.

Budak, L. (2007). *XIX. Yüzyılın Ortalarında Çinenin Sosyo-Ekonomik Yapısı (Temettuat Defterlerine Göre)*. Yüksek Lisans Tezi. Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi.

Çadırcı, M. (1997). *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*. Ankara: TTK Yayınları.

Çoruh, H. (1997). *Temettuat Defterleri'ne Göre Erzurum Şehri (1260-1844)*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.

Demirel, Ö. (1989). *II. Mahmud Döneminde Sivas'ta Esnaf Teşkilatı ve Üretim-Tüketim İlişkileri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Demirel, Ö. (2006). *Osmanlı Dönemi, Sivas Şehri-Makaleler*. Sivas: BMS Matbaacılık.

Doğan, M. (1994). *Temel Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Bahar Yayınları.

Eken, G. (1991). Temettuat Defterlerine Göre Gürün. *Revak Dergisi*, 85-95.

Eldem, V. (1994). *Osmanlı İmparatorluğunun İktisadi Şartları Hakkında Tetkik*. Ankara: TTK Yayınları.

Furat, A. H. (2001). *Temettuat Defterlerine Göre Üsküb'ün Sosyal ve Ekonomik Tarihi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

Gökçe, T. (2007). 1831 Nüfus Sayım Sonuçlarına Göre Sivas Sancağının Demografik Yapısı, *Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri*, 21-25.

- Güran, T. (1989). *Tanzimat Döneminde Osmanlı Maliyesi, Bütçeler ve Hazine Hesapları* (1841-1861). Ankara: TTK Yayınları.
- Güran, T. (1998). *19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı*. İstanbul: Eren Yayınları.
- Halaçoğlu, Y. (1983). *Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*. İstanbul: TTK Yayınları.
- İnalçık H. (2000). *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*. Cilt 1-2. İstanbul: Eren Yayınları.
- Karpat, K.H. (1985). *Otoman Population, 1830- 1914*. The University of Wisconsin Pres.
- Komasyon (1999). *Tanzimat 1-2*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Krause, P. R. (2005). *Türkiye 1915*. (Çev. Nurettin Süleymangil). İstanbul: Heyamola Yay.
- Lewis, B. (1993). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. (Çev. Metin Kıratlı). Ankara: TTK Yayınları.
- Os-Ar (2007). Temettuat Defterleri. (Erişim: 13.07.2007), <http://www.os-ar.com/modules.php?name=News&file=article&sid=81>
- Özdemir, A. (2005). *10199 Numaralı Temettuat Defterlerine Göre Keçiborlu Kazasının Sosyal Ve Ekonomik Durumu (1844-1845)*. Yüksek Lisans Tezi. İsparta: Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Özlu, H. (2006). *XIX. Yüzyılda Denizli Merkez Kazasına Bağlı Köylerin Sosyo-Ekonomik Durumu (Temettuat Defterlerine Göre)*. Yüksek Lisans Tezi. Denizli: Pamukkale Üniversitesi.
- Öztürk, S. (1996). *Tanzimat Döneminde Bir Anadolu Şehri Bilecik*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Pakalın, M.Z. (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I. c.3*. İstanbul: Mili Eğitim Basımevi.
- Sarıtepe, Z. (2004). *Temettuat Defterlerine Göre 19. Yüzyılda Kangal Kazası*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Savaş, Saim (1992). *Bir Tekkenin Dini ve Sosyal Tarihi*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Şenel, Ş. (2002). *XIX. Yüzyıl Ortalarında Ankara Eyalet Merkezinin Sosyal ve İktisadi Durumu (H. 1260-1261/M. 1844-1845 Tarihli Temettuat Defterlerine Göre)*. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Tabakoğlu, A. (1985). XVII. ve XVIII. Yüzyıl Osmanlı Bütçeleri, İ.Ü.İ.F.M Ord. Ömer Lütfi Barkan'a Armağan. Cilt: 41, No:1-4, 389-414.
- Türdav (1992), *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Büyük Lügat*. İstanbul: Ziya Ofset.
- Ünalın, S. (2004), XIX. ve XX. Yüzyıllarda Sivas'ın Demografik Yapısı. *Fırat Üniversitesi İlahiyat F. Dergisi*.
- Yılmaz, A. (1998). *19. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara Sancağına Bağlı Yabanabad Kazası ve Köylerinin Sosyal ve İktisadi Durumu*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.

Ekler:

Ek 1. 1845'te Sivas'ta Demografik Yapı

Sıra. No	Mahalle	Müslim	Ermeni	Rum	Kıpti M.	Toplam
1	Abdulkerim	55				55
2	Abdul V Gazi	6				6
3	Akcabölge	35	75			110
4	Akdeğirmen	69	70			139
5	Aliğa	26				26
6	Alibaba	67	11			78
7	Bab-I Kayseri	98	71			169
8	Bahtiyarbostan	63	13			76
9	Baldırpazarı	6	50			56
10	Billur	50				50
11	Cami-İ Kabir	95	71			166
12	Çavuşbaşı	93				93
13	Demircilerardı	28	57		14	99
14	Ece	150	69	18		237
15	Ferhatbostan	30	36			66
16	Ganem	53				53
17	Gökhüsam	27				27
18	Gökmedrese	57				57
19	Gökceboşan	30	3			33
20	Hacımahmut	48				48
21	Hacımehmet	92				92
22	Hacıveli	47				47
23	Hacızahit	47	19			66
24	Hocaaliçavuş	27				27
25	Hocaimam		42			42
26	İmare	54				54
27	Kabalı	41				41
28	Kaleardı	113	2			115
29	Kale İ Atik	49				49

31	65	Keçibula	3310	7430	2074	
32	32	Kılavuz				
33	32	Kırcık		2250		
34	38	Kirman				
35	30	Köhnecivan				
36	78	Kösedere-İ Müslim	130	14943	1176	
37	82	Kösedere-İ Zımmi				
38	14	Kurtmescit				
39	67	Küçükbençiler		3133		
40	97	Küçükkenisa		3500		
41	176	Küçükminare	4019	33436	500	
42	28	Oğlançavuş				
43	50	Osmanpaşa		24610		
44	89	Örtülüpınar		5906		
45	65	Paşabey	692	16271		
46	57	Pazar				
47	140	Sarışeyh	2376	4490	2516	
48	38	Sofuhimmet				
49	87	Şahhüseyin	7999	2435		
50	110	Şemsiferaş	260	19509		
51	76	Ş.S.Hamurkeş	606	7535	10224	
52	68	Şeyhçoban	787	3491	500	
53	82	Tokmakkapı	4961	17506		
54	54	Üryan		9746		
55	156	Üryanımüslim	150	34667		
56	54	Velidbey		27603		2695
57	69	Yahyabey	1739	7998		
58	36	Zaviye-İ Alibaba	1600			
59	43	Zilkar		4433	1684	
Toplam			79577	501521	63638	2800

Kaynak: Sivas Temettuat Defterlerindeki veriler dikkate alınarak oluşturulmuştur.

Ek 6. 1845'te Sivas'ta Vergi Dağılımı

Sıra No	Hane Sayısı	Mahalle	Müslim Vergi	%	Gayri Müslim Vergi	%	Gayri Müslim Cizye	%	Toplam
1	55	Abdulkerim							
2	6	Abdul V Gazi	65	100%					65
3	110	Akcabölge	1234	24%	3800	76%	3600		5034
4	139	Akdeğirmen	2635	44%	3362	66%	2865		5997
5	27	Aliğa							
6	78	Alibaba	2445	82%	515	18%	600		2960
7	169	Bab-I Kayseri	4456	58%	3246	42%	2865		7702
8	76	Bahtiyarbostan	2495	84%	491	16%	465		2986
9	56	Baldırpazarı	2802	66%	2414	34%	3131		4216
10	50	Billur	1523	100%					1523
11	166	Cami-İ Kabir	2909	41%	4113	59%	3835		7022
12	93	Çavuşbaşı	2602	100%					2602
13	100	Demircilerardı	1354	47%	1500	53%	2820		2854
14	237	Ece	7169	65%	3889	35%	4005		11058
15	66	Ferhatbostan	841	33%	1746	67%	1860		2587
16	53	Ganem	1645	100%					1645
17	27	Gökhüsam	599	100%					599
18	57	Gökmedrese	4	100%					4
19	33	Gökcebostan	644	100%					644

20	48	Hacımahmut	1868	100%				1868
21	92	Hacımehmet	3640	100%				3640
22	47	Hacıveli	2016	100%				2016
23	66	Hacızahit	1543	70%	653	30%	915	2196
24	27	Hocaaliçavuş	1010	100%				1010
25	42	Hocaimam			3138	100%	2570	3138
26	54	İmare	2139	100%				2139
27	41	Kabalı	1522	100%				1522
28	115	Kaleardı	2637	89%	60	11%	60	2697
29	49	Kale İ Atik	1411	100%				1411
30	9	Kale İ Cedid	202	100%				202
31	65	Keçibula	1926	80%	476	20%	600	2402
32	32	Kılavuz	1113	100%				1113
33	32	Kırcık	562	51%	534	49%	645	1096
34	38	Kirman			2134	100%	1890	2134
35	30	Köhnecivan	107	5%	2199	95%	1245	2306
36	78	Kösedere-İ Müslim	2083	89%	255	11%		2338
37	82	Kösedere-İ Zimmi	138	3%	4056	97%	3120	4194
38	14	Kurtmescit	127	31%	289	69%	375	416
39	67	Küçükbençiler	363	10%	3169	90%	2565	3532
40	97	Küçükkenisa	413	12%	3022	88%	4175	3435
41	176	Küçükminare	5041	88%	679	12%	645	5720
42	28	Oğlançavuş			821	100%	930	821
43	50	Osmanpaşa	1481	100%				1481
44	89	Örtülüpınar	748	23%	2524	77%	2535	3272
45	65	Paşabey	1533	88%	212	12%	180	1745
46	57	Pazar					2790	
47	140	Sarışeyh	2305	43%	3011	57%	3045	5316
48	38	Sofuhimmet	930	100%				930
49	87	Şahhüseyin	1790	60%	1180	40%	1140	2970
50	110	Şemsiferaş	3627	100%				3627
51	76	Ş.S.Hamurkeş	2959	100%				2959
52	68	Şeyhçoban	1417	100%				1417
53	82	Tokmakkapı	1671	53%	1480	47%	1095	3151
54	54	Üryan	1201	100%				1201
55	156	Üryanımüslim	2417	33%	4842	67%	3585	7259
56	54	Velidbey	878	72%	340	28%	340	1218
57	69	Yahyabey	1806	86%	290	14%	300	2096
58	36	Zaviye-İ Alibaba	1091	100%				1091
59	43	Zilkar	1483	100%				1483
Toplam			92620	3930%	60440	16,8	60791	152060

Kaynak: Sivas Temettuat Defterlerindeki veriler dikkate alınarak oluşturulmuştur.

Ek 7. 1845'te Sivas'ta Kirada Gayrimenkul ve Gelirleri

Sıra.No	Hane Sayısı	Mahalle	Dükkan	Hasılat	Kirada Ev	Hasılat
1	55	Abdulkerim	3	137	1	20
2	6	Abdul V Gazi				
3	110	Akca bölge	6,5	315	13	675
4	139	Akdeğirmen	41	1341	13	440
5	27	Aliağa			1	60
6	78	Alibaba	2	250	1	15
7	169	Bab-I Kayseri	4	197	3	55
8	76	Bahtiyarbostan	2	86		
9	56	Baldırpazarı	1	60	2	280

10	50	Billur			1	30
11	166	Cami-İ Kabir	16	1066	10	1082
12	93	Çavuşbaşı	1	120		
13	100	Demircilerardı	7	359	24	763
14	237	Ece	4	206	1	22
15	66	Ferhatbostan	2	65	2	80
16	53	Ganem				
17	27	Gökhüsam			1	10
18	57	Gökmedrese	7	185	1	30
19	33	Gökceboştan	5	1800		
20	48	Hacımahmut	1	190		
21	92	Hacımehmet	11	347		
22	47	Hacıveli	17	873		
23	66	Hacızahit	4	120	5	205
24	27	Hocaaliçavuş				
25	42	Hocaimam			6	400
26	54	İmare	6	710		
27	41	Kabalı	3	215	2	40
28	115	Kaleardı	1	25		
29	49	Kale İ Atik	2	1300	1	60
30	9	Kale İ Cedid				
31	65	Keçibula	12	469		
32	32	Kılavuz				
33	32	Kırcık	4	328	5	210
34	38	Kirman			3	135
35	30	Köhnecivan			5	185
36	78	Köşedere-İ Müslim	6	162	8	230
37	82	Köşedere-İ Zimmi			8	355
38	14	Kurtmescit			2	70
39	67	Küçükbençiler			10	550
40	97	Küçükkenisa			10	340
41	176	Küçükminare	27	2105	1	15
42	28	Oğlançavuş	1	12	1	20
43	50	Osmanpaşa				
44	89	Örtülüpınar	2	114	11	284
45	65	Paşabey	6	419		
46	57	Pazar	3	200	6	245
47	140	Sarışeyh	37	3307	16	795
48	38	Sofuhimmet				
49	87	Şahhüseyin	59	1065	6	160
50	110	Şemsiferaş	8	340	1	30
51	76	Ş.S.Hamurkeş	7	2087	1	20
52	68	Şeyhçoban			1	50
53	82	Tokmakkapı	1	40	6	210
54	54	Üryan	5	120	2	100
55	156	Üryanımüslim	14	567	12	531
56	54	Velidbey				
57	69	Yahyabey	7	642		
58	36	Zaviye-İ Alibaba				
59	43	Zilkar	2	167		
Toplam			347,5	22111	203	8802